Maktab o‘quvchilarida o‘qish faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda psixologik hamda pedagogik ta’sir usullarining o‘rni

Axmatova Dinora Javli qizi
Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumani 22 -maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchilarda o‘qish faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda psixologik hamda pedagogik ta’sir usullarining o‘rni yoritilgan. Unda o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasi, ichki va tashqi rag‘batlantirish omillari, shuningdek, ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan psixologik yondashuvlar tahlil qilingan. Maqolada o‘qituvchi va psixolog hamkorligi, ijobiy emotsional muhit yaratish, individual yondashuv va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘quvchilarning o‘qishga qiziqishini oshirishdagi ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: O‘quvchilar, ta’lim, bilim, motivatsiya, o‘qish faoliyati, psixologik yondashuv, pedagogik ta’sir, qiziqish, emotsional muhit, o‘qituvchi, psixolog, individual yondashuv, rag‘batlantirish, o‘quv jarayoni, faollik, samaradorlik

O‘quvchilarda o‘qish faoliyatiga qiziqishning shakllanishi murakkab psixologik jarayon bo‘lib, u shaxsning ichki ehtiyojlari, motivlari, emotsional holati hamda ijtimoiy muhit bilan bevosita bog‘liqdir. Ta’lim jarayonida o‘quvchi faqat bilim oluvchi subyekt emas, balki faol shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli uning o‘qishga bo‘lgan munosabati, qiziqishi va faolligi psixologik mexanizmlar asosida shakllanadi. Qiziqishning paydo bo‘lishi avvalo bolaning bilishga bo‘lgan tabiiy ehtiyoji bilan bog‘liq bo‘lib, bu ehtiyoj to‘g‘ri yo‘naltirilganda barqaror motivatsiyaga aylanadi. Psixologiyada o‘quv motivatsiyasi ichki va tashqi motivlarga bo‘linadi. Ichki motivlar o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan shaxsiy qiziqishi, o‘zini rivojlantirishga intilishi va yangi narsalarni bilishga bo‘lgan tabiiy ehtiyojidan kelib chiqadi. Tashqi motivlar esa baho, rag‘bat, ota-ona va o‘qituvchi tomonidan beriladigan maqtov yoki ijtimoiy bosim kabi omillar bilan bog‘liq bo‘ladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, uzoq muddatli va barqaror o‘qish qiziqishi aynan ichki motivlar asosida shakllanadi. Shuning uchun psixologik yondashuvlarda o‘quvchining ichki motivatsiyasini rivojlantirish asosiy vazifa hisoblanadi.

O‘quvchilarning qiziqishi shakllanishida kognitiv jarayonlar ham muhim rol o‘ynaydi. Diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur kabi psixik jarayonlar o‘quv faoliyatining samaradorligini belgilaydi. Agar o‘quvchi dars jarayonida diqqatini jamlay olsa va yangi ma’lumotlarni qabul qilishga tayyor bo‘lsa, unda bilimga bo‘lgan qiziqish asta-sekin ortib boradi. Aksincha, diqqatning tez chalg‘ishi, charchoq yoki ruhiy zo‘riqish o‘qishga bo‘lgan qiziqishni pasaytiradi. Shu sababli psixologik jihatdan qulay ta’lim muhiti yaratish juda muhimdir. Emotsional holat ham o‘quvchilarda qiziqish shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy emotsiyalar, ya’ni quvonch, qoniqish va muvaffaqiyat hissi o‘quvchini faol o‘qishga undaydi. Salbiy emotsiyalar esa, masalan, qo‘rquv, xavotir yoki muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish o‘quv faoliyatiga to‘sqinlik qiladi. Shu bois o‘qituvchi va psixolog tomonidan yaratilgan qo‘llab-quvvatlovchi muhit o‘quvchining emotsional barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlari ham qiziqish shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Har bir bola o‘zining psixologik rivojlanish darajasi, qiziqishlari va qobiliyatlariga ega. Masalan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘yin faoliyati orqali o‘qishga qiziqish shakllansa, o‘smirlik davrida mustaqillik va o‘zini namoyon qilish ehtiyoji ustunlik qiladi. Shu sababli ta’lim jarayonida individual yondashuvni qo‘llash o‘quvchilarning qiziqishini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarda o‘qish faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda psixologik yondashuvlar markaziy o‘rinni egallaydi. Chunki motivatsiya — bu shaxsni muayyan faoliyatga undovchi ichki kuch bo‘lib, u to‘g‘ri shakllantirilsa, o‘quvchi bilim olish jarayonida faol, mustaqil va maqsadga

yo‘naltirilgan bo‘lib boradi. Psixologik yondashuvlar esa aynan shu ichki kuchni faollashtirish, qo‘llab-quvvatlash va barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘qituvchi va psixologning birgalikdagi faoliyati o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Motivatsiyani rivojlantirishda birinchi muhim omil bu ijobiy emotsional muhitni shakllantirishdir. O‘quvchi o‘zini xavfsiz, erkin va qo‘llab-quvvatlangan his qilgan taqdirdagina bilim olishga qiziqishi ortadi. Agar ta’lim jarayonida qo‘rquv, tanqid yoki bosim ustun bo‘lsa, o‘quvchida ichki bloklar paydo bo‘ladi va bu uning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini pasaytiradi. Shu sababli psixologik jihatdan qulay muhit yaratish — motivatsiyani oshirishning eng muhim shartlaridan biridir.

Ikkinchi muhim omil bu o‘quvchining muvaffaqiyat hissini shakllantirishdir. Har bir kichik yutuqni e’tirof etish, o‘quvchini rag‘batlantirish va uning harakatlarini qadrlash ichki motivatsiyani kuchaytiradi. O‘quvchi o‘z mehnati natija berayotganini his qilsa, u yanada ko‘proq o‘qishga intiladi. Aksincha, doimiy tanqid va muvaffaqiyatsizlik hissi o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi va motivatsiyani susaytiradi. Shuningdek, o‘quv jarayonida qiziqarli metodlardan foydalanish ham motivatsiyani oshiradi. Interaktiv darslar, o‘yin texnologiyalari, muammoli vaziyatlar va ijodiy topshiriqlar o‘quvchini faol ishtirok etishga undaydi. Bunday yondashuvlar o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Natijada bilim olish jarayoni yanada qiziqarli va mazmunli bo‘ladi.

O‘quvchining shaxsiy qiziqishlarini hisobga olish ham muhim psixologik omildir. Har bir o‘quvchi turli sohalarga qiziqadi va bu qiziqishlarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish motivatsiyani kuchaytiradi. Masalan, texnologiyaga qiziquvchi o‘quvchiga interaktiv topshiriqlar berish yoki ijodiy fikrlashni talab qiladigan vazifalar yuklash uning faolligini oshiradi.

Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning o‘qishga qiziqishi va faolligini oshirishda psixologik hamda pedagogik ta’sir usullari muhim o‘rin tutadi. Ushbu usullar o‘quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Chunki zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchining mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi va ijodiy yondashuvi yuqori baholanadi. Shu sababli psixologik va pedagogik ta’sir usullari uyg‘unlikda qo‘llanilganda ta’lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Psixologik ta’sir usullaridan biri bu qo‘llab-quvvatlash va ijobiy muloqotdir. O‘qituvchi yoki psixolog tomonidan o‘quvchining fikrini tinglash, uning yutuqlarini e’tirof etish va xatolarini muloyimlik bilan tushuntirish o‘quvchida ishonch hissini shakllantiradi. Bunday yondashuv o‘quvchini o‘z fikrini erkin ifoda etishga undaydi va uning faolligini oshiradi. Aksincha, keskin tanqid yoki kamsituvchi munosabat o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi va passivlikka olib keladi. Pedagogik ta’sir usullari esa ta’lim jarayonini tashkil etish, darsni rejalashtirish va o‘quvchilarning bilim faoliyatini boshqarishga qaratilgan. Interaktiv metodlar, muammoli ta’lim, hamkorlikda o‘qitish va loyiha asosida o‘qitish kabi usullar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Bunday metodlar o‘quvchini tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi emas, balki uni izlab topuvchi va tahlil qiluvchi shaxsga aylantiradi. Shuningdek, rag‘batlantirish tizimi ham o‘quvchi faolligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Baho, maqtov, sertifikat yoki kichik mukofotlar o‘quvchini yanada yaxshi natijalarga erishishga undaydi. Biroq bu jarayonda faqat tashqi rag‘batlantirishga tayanib qolmasdan, ichki motivatsiyani ham shakllantirish zarur. Chunki uzoq muddatli faollik aynan ichki qiziqish va maqsad bilan bog‘liq bo‘ladi.

O‘quvchilarning faolligiga ta’sir etuvchi yana bir muhim omil bu sinfdagi ijtimoiy muhitdir. Jamoada sog‘lom raqobat, o‘zaro hurmat va hamkorlik mavjud bo‘lsa, o‘quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etishga intiladi. Aksincha, salbiy muhit, kamsitish yoki befarqlik o‘quvchilarning faolligini pasaytiradi. Shu sababli psixolog va o‘qituvchi sinfda ijobiy psixologik iqlim yaratishga alohida e’tibor qaratishi kerak. O‘quvchilarda o‘qish faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda ijobiy ta’lim muhiti yaratish eng muhim psixologik omillardan biri hisoblanadi. Chunki o‘quvchi o‘zini xavfsiz, erkin va qadrlangan his qilgan muhitdagina bilim olishga faol kirishadi. Agar sinfda qo‘rquv, bosim, keskin tanqid yoki befarqlik ustun bo‘lsa, o‘quvchining ichki motivatsiyasi pasayadi va u o‘qish jarayonidan uzoqlashadi. Shu sababli maktab psixologi va o‘qituvchi hamkorligida sog‘lom psixologik iqlim yaratish ta’lim samaradorligini oshirishning asosiy shartlaridan biridir. Ijobiy ta’lim muhitida

o‘quvchilarning fikri hurmat qilinadi, ularning tashabbuslari qo‘llab-quvvatlanadi va xatolarga nisbatan to‘g‘ri yondashuv shakllantiriladi. Xatoni jazolash vositasi sifatida emas, balki o‘rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qilish o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Natijada o‘quvchi faolroq bo‘ladi, yangi bilimlarni o‘zlashtirishga intiladi va o‘z fikrini erkin ifoda etishga o‘rganadi.

Individual yondashuv ham o‘quvchilarda qiziqish va motivatsiyani oshirishda muhim o‘rin tutadi. Har bir o‘quvchi o‘ziga xos qobiliyat, temperament, qiziqish va o‘rganish tezligiga ega. Shu sababli bir xil metod barcha o‘quvchilarda bir xil natija bermasligi mumkin. Individual yondashuv orqali o‘qituvchi har bir o‘quvchining imkoniyatlarini hisobga olgan holda topshiriqlarni moslashtiradi, qo‘shimcha yordam ko‘rsatadi va uning kuchli tomonlarini rivojlantirishga e’tibor qaratadi. Masalan, tez o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarga murakkabroq vazifalar berish, sustroq o‘zlashtiruvchilarga esa qo‘shimcha tushuntirish va qo‘llab-quvvatlash berish ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Bu esa o‘quvchilarda “men ham qila olaman” degan ichki motivatsiyani shakllantiradi. Natijada har bir o‘quvchi o‘z imkoniyatiga mos ravishda rivojlanish imkoniga ega bo‘ladi. Shuningdek, individual yondashuv o‘quvchining psixologik holatini tushunishga ham yordam beradi. Ayrim o‘quvchilar tashqi jihatdan faol ko‘rinsa-da, ichki jihatdan ishonchsiz yoki xavotirli bo‘lishi mumkin. Psixolog va o‘qituvchi bunday holatlarni o‘z vaqtida aniqlab, tegishli psixologik yordam ko‘rsatishi lozim. Bu jarayon o‘quvchining nafaqat bilim olishiga, balki shaxs sifatida sog‘lom rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

O‘quvchilarda o‘qish faoliyatiga qiziqishni shakllantirish murakkab, ko‘p bosqichli va uzluksiz psixologik-pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonning samaradorligi o‘qituvchi, psixolog va ota-onaning hamkorlikdagi faoliyatiga, shuningdek, ta’lim muhitining qanday tashkil etilganiga bevosita bog‘liqdir. O‘quvchining bilim olishga bo‘lgan munosabati bir zumda shakllanmaydi, balki ichki va tashqi omillar ta’sirida asta-sekin rivojlanadi.

Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarda barqaror o‘quv motivatsiyasini shakllantirish uchun eng avvalo ularning ichki qiziqishini uyg‘otish zarur. Bu jarayonda o‘quvchining yutuqlarini e’tirof etish, uni rag‘batlantirish va ijobiy emotsional muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchi o‘zini qadrlangan va tushunilgan his qilsa, u bilim olish jarayonida faol ishtirok etadi va mustaqil izlanishga intiladi. Shuningdek, ta’lim jarayonida zamonaviy metod va texnologiyalardan foydalanish ham o‘quvchilar qiziqishini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Interaktiv darslar, muammoli vaziyatlar, loyiha ishlari va o‘yin texnologiyalari o‘quvchini dars jarayoniga faol jalb qiladi. Bu esa uning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga va o‘qishga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishiga yordam beradi. Ota-onalar bilan hamkorlik ham motivatsiyani kuchaytirishda muhim omildir. Oilada qo‘llab-quvvatlash, farzandning yutuqlarini qadrlash va unga nisbatan ishonch bildirish o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Aksincha, doimiy tanqid va befarqlik o‘quvchining o‘qishga bo‘lgan qiziqishini pasaytiradi. Shu sababli maktab va oila o‘rtasidagi uzviy hamkorlik ta’lim samaradorligini oshiradi.

Yakuniy xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, o‘quvchilarda o‘qish faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda psixologik hamda pedagogik yondashuvlar bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlarni to‘g‘ri va izchil qo‘llash orqali o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyojni kuchaytirish, ularning faolligini oshirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Ananev B.G. Psixologiya inson bilish jarayonlari. Moskva, 1980-yil, 520 s.
2. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. Toshkent: O‘qituvchi, 2008-yil, 400 b.
3. Leontyev A.N. Faoliyat, ong, shaxs. Moskva, 1977-yil, 304 b.
4. Nishonova Z.T. Yosh va pedagogik psixologiya. Toshkent, 2019-yil, 350 b.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. Toshkent: Fan va texnologiya, 2012-yil, 280 b.
6. Nemov R.S. Psixologiya. Moskva: Vlados, 2003-yil, 688 b.

7. Maslow A.H. Motivation and Personality. New York, 1970-yil, 336 b.
8. Rogers C.R. On Becoming a Person. Boston, 1961-yil, 420 b.